

onlarla yapılan savaşa katıldı. Burada gösterdiği gayret sebebiyle Cidde güm-rük gelirlerinden aldığı pay artırıldı.

1551'de Mısır emîr-i hacı Mahmud Paşa ile araları açıldı; onun şikâyetiyle, o sırada Mısır beylerbeyi olan Semiz Ali Paşa tarafından oğlu Ahmed'le birlikte görevden alınıp yerine Muhrimoğulları'ndan Zâir'in getirilmesine dair bir emir çıkartıldıysa da (1552) bu gerçekleşmedi. İstanbul'a gönderdiği raporlardan anlaşıldığına göre Ali Paşa, Cidde ve Mekke'yi tam olarak Osmanlı idaresi altına alma, hatta buraya bir sancak beyi tayin etme düşüncesindeydi (TSMA, nr. E 5962/1-2). Fakat Osmanlı hükümet merkezinin bu fikri benimsemediği, Ebû Nûmey ile oğlunun göreve devam etmesini kararlaştırdığı anlaşılmaktadır (*Mühimme Defteri*, TSMK, nr. K 888, vr. 249^a). Ebû Nûmey, emirliği birlikte yürüttükleri oğlu Ahmed'in 1554'te vefatı üzerine onun yerine diğer oğlu Hasan'ın tayini için İstanbul'a başvurdu. 22 Şevval 961 (20 Eylül 1554) tarihli beratla emirliğe getirilen oğlu Hasan'a yardımcı olmak üzere bir süre daha görev yaptı. İstanbul'a gönderdiği ve Türkçe olarak kaleme aldirdığı bir arzında, hac kafilelerinin güvenlik içinde hac farızasını yapıp geri döndüklerini, oğlu Hasan'ın Haremeyn muhafazası için büyük hizmetleri geçtiğini bildirmişti (TSMA, nr. E 11701/42).

Ebû Nûmey, 1557'de Medine'deki Osmanlı askerleri ve bunların kumandanı Pîrî ile aralarında anlaşmazlık çıkınca kendi adamı Kutbüddin Mekki'yi şikâyet için İstanbul'a yolladı, fakat bir sonuç alamadı. Bundan sonra bütün işleri oğluna bıraktığı anlaşılan Ebû Nûmey, gönderilen nâme ve emirlerde oğlu Hasan'la birlikte anılmaya devam etti. Oğluna gönderilen tâlimatların bir sûreti de ona yollanıyordu (BA, MD, nr. 6, s. 190, hk. 409). Bazı Osmanlı kaynaklarında Ebû Nûmey'in adı, Koca Sinan Paşa'nın Yemen seferi sırasında hac için Mekke'ye gelişiyile tekrar zikredilmektedir (1571). Selânikî, Sinan Paşa'nın kalabalık maiyetiyle Mekke'ye gelişiyile üzerine Ebû Nûmey'in korkuya kapıldığını, tertip ettirdiği ziyafete gitmediğini, buna kızan Sinan Paşa'nın sofrayı atlara çiğnettirip yağmalattığını, ancak daha sonra bu meselenin tatlıya bağlandığını yazmaktadır (Selânikî, I, 74; Peçuyulu İbrâhim, I, 484). Muhtemelen bu olaydan sonra Ebû Nûmey idarî işlerden tamamen çekilerek Yemen'de münzevi bir hayat sürmeye

başladı. 9 veya 10 Muharrem 992'de (22 veya 23 Ocak 1584) burada Vâdilîbâr'da vefat etti; cenazesi Mekke'ye getirilerek Muallâ Kabristanı'nda defnedildi. Vefatı sırasında yetmiş sekiz yaşında olan Ebû Nûmey'in bazı risâleler ve şiirler kaleme aldığı, başarılı bir idareci olduğu, Hicaz bölgesindeki halkın onun idaresi altında rahat ve huzur içinde yaşadığı devrin kaynaklarında belirtilmektedir. Suudîler'in yönetimi ele geçirmelerine kadar kendisinden sonra gelen bütün Mekke emîrleri onun soyuna mensuptur.

BİBLİYOGRAFYA :

TSMA, nr. E 5962/1-2, 6607/2, 11701/42; BA, MD, nr. 3, s. 504, hk. 1499; BA, MD, nr. 6, s. 190, hk. 409; *Mühimme Defteri*, TSMK, nr. K 888, vr. 220^b, 229^{a-b}, 231^a, 232^b, 249^a, 250^a, 252^a, 255^b, 260^b; İbn İyâs, *Bedâ'î'u'z-zühûr*, V, 190; Kutbüddin Mekki, *el-Berkü'l-Yemânî fi'l-fethi'l-Ösmânî*, Riyad 1967, s. 24-26, 43, 45, 87-90; Feridun Bey, *Münşeat*, I, 455, 500-501, 613-614; Haydar Çelebi, *Rûznâme* (Münşeat içinde), s. 491; Selânikî, *Tarih* (İpsirli), I, 74, 106; Hoca Sâdeddin, *Tâcü't-tevârîh*, II, 371-372; Peçuyulu İbrâhim, *Tarih*, I, 484; Hacı Âlî b. Halîl, *Telhîsü Berkü'l-Yemânî* (Ahbârü'l-Yemânî), Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 886, vr. 9^{a-b}, 24^b, 25^a, 43^a; Seyyid Ahmed b. Zeynî, *Hulâşatü'l-kelâm fî beyânî ümerâ' i'l-Beledi'l-Harâm*, Kahire 1305, s. 49-55; *Mir'âtü'l-Haremeyn*, III, 75-76, 182; Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerrame Emirleri*, Ankara 1972, s. 73-77; Ekrem Kâmil, "Hicrî Onuncu-Miladî On Altıncı Asırda Yurdumuz Dolaşan Arab Seyyahlarından Gazzî-Mekki Seyahatnâmesi", *Tarih Semineri Dergisi*, 1/2, İstanbul 1937, s. 64-66, 78-80; S. Tansel, "Silâhşor'un Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab Adlı Eseri", *TV* (yeni seri), 1/3 (18) (1961), s. 451-452.

FERİDUN EMECEN

EBÜ NÜVÂS

(أبو نواس)

Ebû Nûvâs el-Hasen b. Hânî
b. Abdilevvel el-Hakemî
(ö. 198/813 [?])

Abbâsîler'in ilk döneminde
Arap şiirine
yeni bir üslûp getiren şair.

139'da (756-57) Ahvaz'da doğdu. 130-145 (747-762) yılları arasında doğduğuna dair farklı tarihler de verilmektedir. Babası Hânî ve annesi Cüllebân (Gülân) Fars asıllıdır. Babası, Horasan Valisi Cer-râh b. Abdullah el-Hakemî'nin âzâtlısı olduğu için kendisine Hakemî nisbesi verilmiştir. Asıl künyesi Ebû Ali olmakla birlikte Ebû Nûvâs diye tanınmıştır. Bu konuda farklı rivayetler mevcuttur. Bunlara göre, saçlarının omuzlarına kadar

sarkması sebebiyle kendisine "uzun saçlı ve perçemli" anlamında Ebû Nûvâs denmiş veya Yemenli Hakemoğulları'ndan olduğu için Yemen krallarından Zünûvâs'a izâfeten bu künyeyi almıştır.

Ebû Nûvâs küçük yaşta iken ailesi Basra'ya yerleşti; altı yaşında babasının ölümü üzerine onu annesi büyüttü. İlk eğitimi sırasında Ya'kûb el-Hadramî'den Kur'an, annesinden Farsça öğrendi. Ayrıca bazı şiirler de ezberledi. Şiire karşı ilgisi ve kabiliyeti bu yaşlarda görülme-yeye başlanmıştır. Camilerdeki ilim ve edebiyat meclislerine devam etti; Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ'dan *eyyâmü'l-Arab**'la, Ebû Zeyd el-Ensârî'den de Arapça'daki garîb kelimelerle ilgili dersler aldı. Yanında çalıştığı bir attar vasıtasıyla Küfeli şair Vâlibe b. Hubâb ile tanışarak ondan şiir sanatıyla ilgili temel bilgileri öğrendi. Ahlâk dışı söz ve tavırlarıyla tanınan bu şair onu Küfe'ye götürdü. Basra'dan ayrılışına sebep olarak Vâlibe'nin sanatına duyduğu hayranlık gösterilmek-teyse de annesinin uygunsuz davranış-ları yüzünden çevreden uzaklaşmak istediği görüşü ağır basmaktadır. Ancak bu çevreden uzaklaşması, onun alkole bağımlı bir hayat sürmesine ve ahlâk dışı her şeyin mubah sayıldığı bir çevreye itilmesine sebep oldu. Bu arada Küfe'de meşhur şair Halef el-Ahmer ile tanışarak ondan faydalandı; 1000 adet urcûze ve kasideyi ezberlemek şartıyla ondan icâzet aldı. Halef el-Ahmer'in tavsiyesiyle fasih Arapça'yı kaynağından öğrenmek üzere çöle gidip bir süre bedevîler arasında kaldığı rivayet edilir. Kendi ifadesine göre aralarında Leylâ el-Ahyâliyye'nin de bulunduğu altmışı kadın çok sayıda şairden şiir rivayet etmiştir.

Ebû Nûvâs'ın üstün zekâsı ve mükemmel fizyonomisi Abbâsî sarayına girmesini kolaylaştırmış, Bağdat'a gittiği zaman Herseme b. A'yen onu Hârûnürreşîd'e takdim etmiş, hatta söylendiğine göre İshak el-Mevsilî de halifeye ondan bahsetmiştir (Brockelmann, II, 25). Halife için yazdığı kaside üzerine ödüllendirilen şair, sarayda kazandığı mevkiini unutarak Bağdat'taki meyhane ve batakhaneleri dolaşmaya başladı. Bunun üzerine Hârûnürreşîd ıslah maksadıyla onu bir süre hapsedirdi, olumlu sonuç alınca da kendisini bağışladı. Ancak Yemen'e mensubiyeti sebebiyle Kahtânîler'i övüp Adnânîler'i hicvedince tekrar hapse atıldı. Bu defa muhtemelen kendilerini övdüğü ve maddî desteklerini

EBÜ NÜVÂS

gördüğü Bermekîler'in yardımıyla affedildi. Bermekî ailesinin görevden uzaklaştırılmasıyla Bağdat'tan ayrılarak Mısır'a gitti. Kendisini çok iyi karşılayan Mısır defterdarı Hasîb b. Abdülhamîd'e kasideler yazdı (*Dîvân*, s. 325, 331). Hârûnürreşîd'in ölümü üzerine oğlu Emîn (809-813) tahta geçince Bağdat'a dönen şair, hilâfet sarayını bir eğlence yerine dönüştüren bu hafifmeşrep ve zevkine düşkün halifenin yanında arzuluğu ortamı buldu. Ancak içkiye aşırı düşkünlüğü veya dine karşı saygısız bir beyti sebebiyle (*Eİ²* [Fr.], I, 148) Emîn de onu hapsedtirdi.

Ebû Nüvâs'ın, dostu İsmâil b. Ebû Sehl b. Nevbaht'ın veya bir meyhanecinin evinde öldüğü kaydedilmektedir. Hapiste öldüğü, hatta Nevbaht ailesini hicvettiği için bunlar tarafından öldürüldüğüne dair rivayetler ise pek doğru görünmemektedir. Ölüm yılı hakkında 195-200 (810-815) arasında değişen tarihler verilmekteyse de Emîn'in vefatından (198/813) sonra ona yazdığı mersiye (*Dîvân*, s. 342) şairin bu tarihte hayatta olduğunu göstermektedir. Ayrıca Me'mûn döneminde de (813-833) saraya çağrılıp bu halifenin isteği üzerine veliahtını övdüğü bilinmektedir (Muhammed Rızâ el-Hakîmî, s. 200). Annesinden önce vefat eden Ebû Nüvâs Bağdat'ta Tellülyehüd denen tepeye defnedilmiştir.

Ebû Nüvâs tefsir, hadis, fıkıh ve kelâm gibi dinî ilimlerle de meşgul olmuş, tabii ilimler, felsefe ve tıbbâ da ilgi duymuştur. Câhiz, dili Ebû Nüvâs'tan daha iyi bilen bir kimseye rastlamadığını kaydetmiş (bk. Hatîb, VII, 437), Vezir İsmâil b. Nevbaht ise kitapları az olmakla birlikte ondan daha bilgisini görmediğini söylemiştir (bk. Muhammed Rızâ el-Hakîmî, s. 193).

Hiç evlenmeyen Ebû Nüvâs'ın şiirlerinde birçok kadının adı geçmektedir. Özellikle Basra'daki ilim meclislerine devam eden güzel câriye Cenân için yazdığı şiirlere Ebû'l-Ferec el-İsfahânî ayrı bir bölüm tahsis etmiştir (*el-Eğânî*, XVII, 2; bunların en meşhuru için bk. *Dîvân*, s. 53). İbnü'l-Mu'tez'e göre her türlü sapık ilişkide bulunan Ebû Nüvâs bunları örtbas etmek için şiirlerinde adları geçen kadınları paravan olarak kullanmıştır.

Ehl-i beyt'e sempatiyle bakan şair, aynı zamanda Abbâsîler'in hilâfetini meşrû kabul etmiş ve Hârûnürreşîd'i, kendisini hapse attıktan sonra bile gönüllerde taht kuran bir hükümdar diye öv-

müştür (*Dîvân*, s. 643). Şiirlerinin Arap tarihi kadar İran tarihinden de birtakım unsurlar ihtiva etmesine bakarak, Abbâsî dönemi kültür yapısında Fars kültürünün büyük payı da düşünülecek olursa, onun İran yanlısı bir Şuûbî olduğunu iddia etmek zordur. Nitekim aşırı İran yanlısı olan Ebân b. Abdülhamîd el-Lâhikî'yi hicvetmesi de bu hususu teyit etmektedir. Abbâsî dönemi hayatını İslâm öncesi bedevî hayatına tercih edışı ve bu tercihin şiirinin şekil ve muhtevasını etkileyişi, sadece yaşadığı hayattan memnuniyetinin ifadesi olarak kabul edilmelidir.

Dil ve edebiyatın yanı sıra Kur'ân-ı Kerîm ve dinî ilimlerle de ilgilendiği bilinen şairin dinî inançları, alışkanlıklarının oluşturduğu ahlâkî yapısının etkisiyle olumsuz yönde gelişmiştir. Bu olumsuz gelişme felsefî bir temele dayanmayıp onun anladığı tarzdaki zevklerin din tarafından yasaklanmış olmasına bir tepki şeklinde tezahür etmektedir. Yaşadığı bayağı hayat tarzını dost ve yakınlarının tenkit etmesi onun üzerinde olumlu etki yapmamıştır. Hârûnürreşîd ve Emîn'in kendisini hapsedmeleri bile işe yaramamıştır. Esasen bu çeşit tenkit ve teşebbüslerin onun üzerinde bir etkisi olmayacağını ve ölene kadar böyle yaşamaya kararlı olduğunu kendisi de ifade etmiştir (*Eİ²* [Fr.], I, 148). 190 (806) yılında hacca giden Ebû Nüvâs, yaşı ilerleyince filozof şair Maarîf gibi zâhidâne şiirler söylemiştir (*Dîvân*, s. 587). Bu durumu dikkate alınarak onun inanç ve davranışlarında bazı iyileşmelerin görüldüğü ileri sürülmüşse de şairin alışkanlıklarından pek vazgeçmediği kaydedilmektedir.

Esasen Ebû Nüvâs dinî önemli bir mesele olarak görmemiştir. Annesinin durumuyla başlayıp gittikçe artan bunalımı onu içkiye ve kaba zevklere düşkün hale getirmiş, sonunda tam bir hedonist olarak başka şeyle ilgilenmeye ayıracak vakit bulamamıştır. Ebû Nüvâs müstehcen (mücûn) şiirlerine rağmen sanatında bir zirve ve zamanının İmrûülkays'ı sayılmaktadır. Onu Beşşâr b. Bürd ile karşılaştıran Câhiz, Beşşâr'ın çok kolay şiir nazmedebilecek kabiliyette, Ebû Nüvâs'ın ise son derece lirik ve duygulu şiirler söyleyecek güçte yaratıldığını belirtmektedir.

Ebû Nüvâs, başlangıçta yadırganmasına rağmen kasidenin iç yapısını istediği şekilde değiştiren ve bunu kabul ettiren bir şairdir. Şiirin klasik temala-

rının hepsini işlemiş olmakla birlikte daha ziyade şarap ve mucûn şairi sayılır. En güzel aşk şiirlerini terennüm eden bu şen şakrak şair, "talel" denilen eski yurt yıkıntılarına ağlama geleneğine şiirinde çok az yer vermiştir. Ayrıca sanatkâra realist olmayı ve hayatın gerçeklerini terennüm etmeyi tavsiye eder. Ebû Nüvâs'ta şiir hem kelimelerin seçimi hem de anlam yönünden büyük bir gelişme göstermiştir. İbn Reşîk el-Kayrevânî'ye göre de Ebû Nüvâs önceki şairlerin kullandığı üslûbu aşmış, belli lafızlara bağlı kalmamıştır. Bu sebeple şiirinde halk dilinden sözlere, bazı nâdir kelimelere ve çok sayıda Farsça tabire yer verdiği görülmektedir. Klasik üslûp ve kalıpları türün özelliği olarak bilhassa av şiirlerinde kullanmıştır. İnce bir duygu ve üstün zevke sahip olan şair zarif, net, anlaşılması kolay ve müzikisi olan kelimeleri seçmekte çok başarılıdır. Methiyelerinde bile eski üslûptan kaçınmış olmasına rağmen (Şevkî Dayf, *Târîhu'l-edeb*, III, 229) nahivciler yine de onun şiirleriyle istişhâd etmişlerdir.

Usta ve titiz bir şair olan, bu sebeple de günde ancak bir iki beyit söyleyebilen Ebû Nüvâs'ın mükemmel şiirleri yanında sarhoşken ulu orta söylediği zayıf şiirleri de bulunmaktadır. Şarap şiirleri genel olarak sapık ilişkilere ve birtakım edep dışı konulara dair mucûnî beyitlerle karışıktır. Bu şiirlerinde mânevî ve ahlâkî değerleri önemsemez, hatta onlarla alay ederek fuhuş ve umursamazlığı özendirir. Kendisi gibi müstehcen şiirler söyleyen Ömer el-Verrâk, Hüseyin b. Dahhâk el-Hâfî, Vâlibe vb. şairlerle bu tür atışmaları özel bir divanda toplanmıştır.

Şairin geçim kaynağını teşkil eden methiyeleri pek çoktur. Bunlar daha ziyade Abbâsî halife ve emirleriyle Bermekîler ve Mısır Defterdarı Hasîb için söylenmiştir. Keskin hicivleri yer yer alaycı ve iğneleyici olup eleştirdiği kimsenin şahsına ve onun değerlerine saldırılarla doludur. Az sayıdaki kısa mersiyele ise samimi ve etkileyicidir.

Av şiirlerinde eski üslûp ve kalıpları tercih etmekle beraber mâna ve lafız yönünden bazı yeniliklere yer vermiştir. Av, av eşyası ve çeşitli hayvanları tasvir ederken çokça kullandığı edebî sanatlarla da dikkat çekmektedir. Ebû Nüvâs bu hususta eski Arap şiirinin hayvan tasvirlerini örnek almıştır; ancak kendisinin de bu tür şiire bir özellik kazandır-

diği görülmektedir (*EI*² [Fr.], I, 148; *Dîvân*, s. 101-110).

Ebû Nüvâs'ın divanının başlıca özelliklerinden biri, eski şiirin ve ilk İslâmî asırlara ait ürünlerin ana temaları hakkında fikir vermesidir. İlk defa bu divanda av şiirlerine ayrı bir bab tahsis edilmiştir. Ayrıca hamriyyâta ait bab da daha önceki eserlerde yer almamıştır. Ancak şiirleri kendisi hayatta iken derlenmediğinden birçoğu kaybolduğu gibi kendisine ait olmayan birçok hamriyyât ve gılman gazeli de ona nisbet edilmiştir.

Ebû Nüvâs'ın şiirleri, biri anonim olmak üzere üç ana rivayetle günümüze intikal etmiştir. Râvilerden Ebû Bekir es-Süfî, sahih görünmeyen hiçbir şiiri divana almamaya aşırı bir özen göstermiş ve şiirleri alfabetik sıraya dizmiştir (*EI*² [Fr.], I, 148; yazma nüshaları ve basımları için bk. Sezgin, II, 546-550). Diğer râvi Hamza el-İsfahânî'nin konu olarak on bir baba ayrılan derlemesinde ise bu dikkat gösterilmemiş, ona nisbet edilen veya en azından ona ait olduğu şüpheli şiirlere de yer verilmiştir. İsfahânî, 13.000 beyitten oluşan 1500 şiiri derlediği bu divanda Ebû Nüvâs'la ilgili birçok tarihî mâlumat toplamış ve Ebû Nüvâs'ın Mühelhil b. Yemût el-Muzarra tarafından tesbit edilen serikatiyla ilgili (bk. SERİKA) bir risâleyi de *el-Eğânî*'ye eklemiştir. Bu serikat Muhammed Mustafa Heddâre tarafından neşredilmiştir (Kahire 1957). Divanın anonim nüshasının ise İbrâhim b. Ahmed et-Taberî'ye ait olabileceğine ihtimal verilmektedir (Hatîb, VI, 16; Brockelmann, II, 31).

Divanın çok sayıdaki neşirlerinden bazıları şunlardır: W. Ahlwardt ("Hamriyyât" bölümü, Greifswald 1861, Kahire 1277); el-Mektebetü'l-vataniyye (Beyrut 1301/1884); A. von Kremer (Almanca tercüme, *Divân des Abû Nuwâs*, Vienne 1885); İskender Âsaf (Kahire 1898, 1905); Nebhânî (Kahire 1322-1323); Mahmûd Kâmil Ferîd (Kahire 1932, 1964); Ahmed İbrâhim Celîl (Kahire 1933); Ahmed Abdülmecîd el-Gazzâlî (Kahire 1953); Abbas Mahmûd el-Akkâd (Kahire 1960, Beyrut 1962); Dârû Sâdir (Beyrut 1962); Fevzî Atavî (Beyrut 1971); E. Wagner (I, Wiesbaden - Kahire 1958, II, Wiesbaden - Beyrut 1972, III, Stuttgart 1988); Gregor Schoeler (I-IV, Beyrut 1982); Ali Fâûr (Beyrut 1987).

Ebû Nüvâs'a nisbet edilen bir urcûze İbn Cinnî tarafından şerhedilmiş ve bu şerhi Muhammed Behcet el-Eserî *Tefsîru urcûzeti Ebî Nüvâs* adıyla neşretmiştir (Dimaşk 1966, 1979). Ayrıca Süleyman Sûdî'nin de Himmetzâde imzasıyla Ebû Nüvâs'tan yaptığı *Letâif-i Ebû Nüvâs* adlı bir tercümesi vardır (İstanbul 1921).

Behcet Abdülgafûr Muhammed'in *Dîvânü Ebî Nüvâs bi-rivâyeti's-Süfî* adıyla Bağdat Üniversitesi'nde hazırladığı doktora tezi yayımlanmıştır (Bağdad 1980).

Arap folklorunda efsanevî bir şahsiyet haline gelen Ebû Nüvâs daha yaşadığı devirden itibaren müstakil eserlere konu olmuş, ilk olarak arkadaşı Ebû Hifân *Aẖbârü Ebî Nüvâs*'ı yazmıştır. İstanbul'da Hekimoğlu Ali Paşa Kütüphanesi'nde iken 1948'de Kahire'ye götürülen bu eserin yazma nüshası açıklamalar, diğer bazı eserlerden yapılan bir ek ve girişle birlikte Abdüssettâr Ahmed Ferrâc tarafından neşredilmiştir (Kahire 1954). İbn Manzûr'un aynı adı taşıyan eseri ise önce Muhammed Abdürresûl'ün şerhiyle basılmış (Kahire 1924), daha sonra Şukrî Muhammed Ahmed (Bağdad 1952) ve Ömer Ebû'n-Nasr tarafından yayımlanmıştır (*Ebû Nüvâs*, Beyrut 1987). Bugüne ulaşmayan aynı isimdeki bazı eserler yanında (Sezgin, II, 544-545) Ebû Nüvâs'la ilgili birçok yeni çalışma yapılmış olup bazıları şunlardır: Abbas Mustafa Ammâr, *Ebû Nüvâs: hayâtüh ve şî'ruh* (Kahire 1929); Abdülhalîm Abbas, *Ebû Nüvâs* (Kahire 1944, 1966, 1986); Cemîl Saîd, *Teṭavvurü'l-ḥamriyyât fi's-şî'ri'l-'Arabî mine'l-Câhiliyye ilâ Ebî Nüvâs* (Kahire 1945); Muhsin el-Emîn, *Ebû Nüvâs el-Ḥasan b. Hânî*² (Dimaşk 1947); Abdurrahman Sıdkî, *Ebû Nüvâs: kışṣatü hayâtüh* (Kahire 1953); Kusay Sâlim Ulvân, *el-Ḥareketü'n-naḥdiyye ḥavle şî'ri Ebî Nüvâs fi't-türâşî'n-naḥdî ve'l-belâğî* (Kahire 1977, Kahire Üniversitesi'nde yapılmış doktora tezi); Montell Vincent, *Abû-Nüwâs le vin, le vent, la vie* (Paris 1979); Corc Abdû Ma'tûk, *Ebû Nüvâs ft Şî'rihi'l-ḥamrî* (Beyrut 1981); Muhammed en-Nüveyrî, *eş-Şî'rü'l-ḥis-sî'inde Ebî Nüvâs* (Tunus 1982); Ahlâm ez-Zâim, *Ebû Nüvâs beyne'l-'abeş ve'l-iğtirâb ve't-temerrüd* (Beyrut 1986); el-Arabî Hasan Dervîş, *Ebû Nüvâs: kaḍiyyetü'l-ḥadâşe fi's-şî'r* (Kahire 1987); Fâruk Ahmed el-Mihî, *el-Ġazel fi şî'ri*

Ebî Nüvâs (Kahire 1988); Ömer Ferruh, *Ebû Nüvâs: şâ'iru Hârûn er-Reşîd ve Muḥammed el-Emîn* (Beyrut 1988); Salâh Abdülhâfîz, *es-Siḥriyye ve bidâyâtü't-taḥavvül fi's-şî'ri'l-'Abbâsî 'inde Beṣṣâr b. Bürd ve Ebî Nüvâs* (İskenderiye 1989) (ayrıca bk. bibl.; diğer bazı çalışmalar ve Batı dillerindeki araştırmalar için de bk. Sezgin, II, 544-550).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Nüvâs, *Dîvân*, Beyrut 1962; İbn Kuteybe, *eş-Şî'r ve's-şu'arâ*², Kahire 1966, s. 770; İbnü'l-Mu'tez, *Ṭabaḳâtü's-şu'arâ*² (nşr. Abbas İkbâl), London 1939, s. 93; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, XVI, 48-151; XVII, 2-8; İbn Cinnî, *Tefsîru urcûzeti Ebî Nüvâs* (nşr. Muhammed Behcet el-Eserî), Dimaşk 1400/1979; ayrıca bk. nâşirin mukaddimesi, s. 52-71; Hatîb, *Târîhu Bağdad*, VI, 16; VII, 436-457; İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde* (nşr. Muhammed Karakazan), Beyrut 1408/1988, II, 978-979, ayrıca bk. tür.yer.; İbnü'l-Enbârî, *Nüzhetü'l-elibbâ*², Kahire 1386/1967, s. 77-80; İbn Hallikân, *Veḥşetü'l-ḥayât*, I, 240-243; İbn Manzûr, *Ebû Nüvâs* (nşr. Ömer Ebû'n-Nasr), Beyrut 1987; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, I, 345-347; Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Ḥizânetü'l-edeb*, I, 347-348; Abdülmüteâl Mansûr, *el-Fuḳahâ ve'l-i'tinâs ft mücânî Ebî Nüvâs*, Kahire 1316/1899; Bedrân, *Tehzîbü Târîhi Dimaşk*, IV, 254-282; Ahmed Ferîd Rifâî, *'Asrû'l-Me'mûn*, Kahire 1927, III, 206-248; Abbas Mustafa Ammâr, *Ebû Nüvâs: hayâtüh ve şî'ruh*, Kahire 1929; Mahmûd Kâmil Ferîd, *Dîvânü Ebî Nüvâs*, Kahire 1932; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, II, 158-166; a.mlf., *Ebû Nüvâs: dirâse ve'n-naḥd*, Beyrut 1932; a.mlf., *Ebû Nüvâs ve muḥtârât*, Beyrut 1932-33; a.mlf., *Ebû Nüvâs: şâ'iru Hârûn er-Reşîd ve Muḥammed el-Emîn*, Beyrut 1933; Abdülhalîm Abbas, *Ebû Nüvâs*, Kahire 1944; Muhammed Nüveyhî, *Nefsîyyetü Ebî Nüvâs*, Kahire 1953; Abbas Mahmûd el-Akkâd, *Ebû Nüvâs el-Ḥasan b. Hânî*², Kahire 1954; C. Zeydân, *Âdâb* (Dayf), II, 60-64; Ali Ahmed Zübeydî, *Zühdiyyâtü Ebî Nüvâs*, Kahire 1959; Mârûn Abbûd, *Edebü'l-'Arab*, Beyrut 1960, s. 191-195; Haydar Râmis, *Rubâ'îyyâtü Ebî Nüvâs*, Beyrut 1965; Ebû'l-Kâsım Muhammed — Abdullah Şerîf, *eş-Şaḥṣiyyâtü'l-edebîyye*, Beyrut 1966, s. 219-227; Sezgin, *GAS*, II, 543-550; Nihad M. Çetin, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul 1973, s. 74, 76, 85-86; Şevki Dayf, *Târîhu'l-edeb*, III, 220-237; a.mlf., *el-Fen ve mezâhibüh*, Kahire 1976, s. 157-164; Abdülvehhâb es-Sâbûnî, *Şu'arâ ve devâûn*, Beyrut 1978, s. 145-150; Brockelmann, *GAL* (Ar.), II, 24-32; Muhammed Rızâ el-Hakîmî, *Târîhu'l-'ulemâ*² *'abre'l-'uşûrî'l-muḥtelif*, Beyrut 1983, s. 193-202; Mustafa eş-Şek'a, *eş-Şî'r ve's-şu'arâ fi'l-'asrî'l-'Abbâsî*, Beyrut 1986, s. 271-316; Halîl Merdem Bek, *Ebû Nüvâs el-Ḥasan b. Hânî*², Dimaşk 1406/1986; Andras Hamori, "Abû Nuwâs", *Dictionary of the Middle Ages*, New York 1989, I, 27-28; Şâkir Fehhâm, "et-Ta'rîf ve'n-naḥd dîvânü Ebî Nüvâs", *MLLAD*, LXVI/2 (1991), s. 286-315; H. Ritter, "Ebû Nuwâs", *İA*, IV, 41-43; E. Wagner, "Abû Nuwâs", *EI*² (Fr.), I, 147-149.

